

VÍZÜGYI SZAKÉRTŐI TEVÉKENYSÉG ERDÉLYBEN - TÓRY KÁLMÁN FELJEGYZÉSEI

Farkas Ildikó

levéltáros

OVF – Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár

Kivonat

Tóry Kálmán (1891–1975) királyi mérnök Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltárban őrzött hagyatékának egyik érdekes és értékes darabja az a naplószerű bejegyzéseket tartalmazó, nehezen olvasható kéziratos füzet, amely rövid ideig tartó erdélyi tartózkodásáról tudósít. A feljegyzéseknél feltüntetett dátumok a II. bécsi döntés következtében visszacsatolt észak-erdélyi területen bevezetett katonai közigazgatás időszakára esnek. A szakirodalom egybehangzóan forráshiányt állapít meg a katonai közigazgatás idejére vonatkozóan, és ugyanígy kevés adatunk van Erdély, de úgy általánosságban hazánk II. világháború alatti vízügyi helyzetére is. Ebből adódóan Tóry Kálmán ránk hagyott füzeté – töredékessége ellenére is – hiánypótlónak tekinthető.

A dolgozat arra vállalkozik, hogy a részleges forrásközlés mellett ezekben a szemelvényekben felvetett témákat, kérdéseket ismertesse és – túllépve a napló szűk időintervallumán – beillessze a leírtakat a két világháború közötti magyar vízügy történetének tágabb keretébe.

Kulsszavak

Tóry Kálmán, Erdély, Románia, II. bécsi döntés, vízügyi szervezet, Országos Öntözésügyi Hivatal, Vízierőügyi Hivatal, vízerőhasznosítás, vízrajz

ÉLETÚT DIÓHÉJBAN

„Még néhány kollégáról szeretnék megemlékezni, olyanokról, akiről kevés vagy semmilyen emlék nem maradt az utókorra [...] Tóry a folyam szabályozás kiváló szakértője és a Duna hordalékváltozásának első tudományos kutatója, nálam vagy húsz évvel idősebb vízmérnök, számos jó tanácsot adott nekem a dunai vízlépcső tervezése idején” – emlékszik vissza kollégájára a jeles vízépítő mérnök Mosonyi Emil (Árpási 2006). Életútját részletesen összefoglalják a róla készült megemlékezések, nekrológok (Bogárdi 1975, Lászlóffy 1975, Károlyi 2000).

Tóry 1891-ben született Budatétényben Tógl Kálmán néven. 1914-ben szerezte meg mérnöki oklevelét, s ezt követően a Budapesti Folyammérnöki Hivatalnál helyezkedett el. Alighogy mérnöki pályára lépett, katonai szolgálatra hívták be a cattarói (akkor az Osztrák–Magyar Monarchiához, ma Montenegróhoz tartozó város) vártüzérezredhez. Leszerelése után 1923-ig a Földművelésügyi Minisztérium Vízügyi Műszaki Főosztályán dolgozott, amely időszak alatt a Dunán és a Rábán végzett mederfelvételi munkálatokat. 1923-ban adjunktusnak nevezték ki a Műegyetem vízépítési tanszékére. Az oktatás mellett jelentős szerepet vállalt a vízépítési laboratórium megszervezésében és működésének elindításában. 1926–1939 között a Győri Folyammérnöki Hivatalnál dolgozott, 1934-től a hivatal vezetőjeként. Nevét ugyanebben az évben – az 1933-ban megjelent ún. névmagyarosítási rendelet hatására – változtatta Tóglról Tóryre.

1. fénykép Tóry Kálmán
portréja

Duna Múzeum archívumából

2. fénykép Vízsebességmérési gyakorlat a Műegyetem előtt 1926. ápr. 16-án
Tóry Kálmán hagyatékából (Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár)

Számos újítás fűződik a nevéhez: új kisvíz-szabályozási rendszert dolgozott ki, és az ő nevéhez fűződnek a Felső-Duna mellékágaiban végzett első hordalékmérések is. Ez a pozíció nemcsak az építések és a tervezések irányítását, hanem az illetékes csehszlovák vízügyi szervekkel való folyamatos kapcsolattartást is megkövetelte. 1939-ben a Győri- és a Nagykanizsai Folyammérnöki Hivatal vízépítési kerületi felügyelői teendőinek ellátására kapott megbízást. Életútjának következő jelentős állomása a Vízirajzi Intézet igazgatói pozíciójának betöltése volt (1940–1943). Ez alatt az időszak alatt nemcsak a vízrajzi megfigyelő és előrejelző szolgálatot fejlesztette, hanem aktív szerepet vállalt az árvízvédekezésben is, s az elsők között volt, aki – a jégvédekezés hatékony megoldása érdekében – egy jégtörő hajópark létrehozását szorgalmazta. Ezekről a jelentős kezdeményezésekről a hagyatékban fennmaradt előadások, tanulmányok kéziratjai, valamint a Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltárban őrzött Győri Folyammérnöki Hivatal és a Vízirajzi Intézet fondjában is találunk iratokat. 1943-ban a Földművelésügyi Minisztériumban a folyammérnöki ügyosztály vezetője lett. Az 1945-től 1949-ig tartó időszakot olyan munkák fémjelzik, mint a Dunavölgyi Leccapoló Társulat Északi övcsatornája építésének irányítása, a magyar Duna-szakasz részletes felmérése és mélységvonalas medertérképének elkészítése. 1949-ben az Országos Vízgazdálkodási Hivatal Folyamszabályozási osztályán kapott állást, majd a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium Árvízvédelmi és Folyamszabályozási Főosztályán szakértőként, ezt követően az Országos Vízügyi Főigazgatóság Vízrendészeti Osztályán csoportvezetőként tevékenykedett. 1958-ban a Duna Bizottság műszaki osztályának főmérnöke lett. 1960-ban vonult nyugdíjba, de azt követően sem pihent: a VITUKI megbízásából kutatómunkákat végzett, lefordította Huszár Mátyásnak a Körösök szabályozására vonatkozó kéziratban fennmaradt munkáját. 1974-ben a Dunát a forrásvidéktől egészen a torkolatig beutazta, hogy az 1952-ben megjelent A Duna és szabályozása című művének második, bővített kiadásának megírásához adatokat gyűjtsön. 1975-ben bekövetkezett halála megakadályozta munkájának befejezését.

Életútját a fentebb megnevezett visszaemlékezések mellett tovább színesítik a levéltári hagyatékban őrzött, többnyire az 50-es években íródott önéletrajzok. Ezek közül különösen egy keltezés nélküli kéziratos életrajz érdemel kitüntetett figyelmet, amely csak 1940-ig, de ugyanakkor igen kimerítően ismerteti munkásságát. Ebben a következő érdekes adatot találjuk:

„Amikor 1940-ben az erdélyrészi területeket visszacsatolták, az 1. számú közigazgatási hadsereg parancsnokságához engem rendelt ki a miniszter vízügyi szakértőként. Ebben a beosztásban alkalmam nyílt végre megismerni az illetékes erdélyrészi területeket, Erdély szépségét, természeti, földrajzi, geológiai és hidrológiai viszonyait. Alig két hónapi szolgálat után a minisztérium visszarendelt [...].” (Tóry 1940) A visszarendelés oka a Vízrajzi Intézet élére való kinevezése volt.

A már bevezetőben felvezetett kéziratos füzet, ennek a vízügyi szakértői tevékenységnek adja a bővebb, naplószerű beszámolóját. 44 oldalon keresztül, dátum szerint haladva, 1940. szeptember 13-tól október 21-ig, a helyszíneket is megnevezve írja le sokszor nehezen olvasható feljegyzéseit. (A füzet mellett csak az 1940. évi zsebnaptárában írt erdélyi utazásáról, ez utóbbi azonban – egy-egy személy pontos nevén kívül – nem tartalmaz lényegi és új információt). A dolgozat a továbbiakban javarészt erre az egy forrásra támaszkodik, ugyanakkor terjedelmi és tartalmi okok miatt annak teljes, napról napra való bemutatására nem kerül sor (olvashatatlan szövegrész esetében az alábbi jelet használom: <...>). A szemelvények ismertetése előtt azonban érdemes röviden áttekinteni a II. bécsi döntés eredményeként megszülető, átmeneti erdélyi berendezkedést.

3. fénykép Magyarország a II. bécsi döntést követően

forrás: https://itthon.transindex.ro/images/_leo/cikkek/76327_becsidontesterkep.jpg

A KATONAI KÖZIGAZGATÁS FELÉPÍTÉSE ÉSZAK-ERDÉLYBEN

Az 1940. augusztus 30-án megszületett II. bécsi döntés¹ következtében visszacsatolt erdélyi területeken katonai közigazgatást vezettek be, amelynek feladata a polgári közigazgatás előkészítése volt. Ez az állapot hivatalosan 1940. szeptember 5-től november 26-ig tartott. Egy ilyen átmeneti időszak kialakítása sosem volt zökkenőmentes; rendkívüli körülmények között és gyorsan kellett biztosítani a polgári közigazgatás és a polgári élet menetének visszaállítását. Felvidéki és kárpátaljai előzmények nyomán Észak-Erdélyben is három fokozatú igazgatási rendszert követett a katonai közigazgatás felépítése. Első fokon a járási vagy a megyei városi katonai parancsnokság állt. Előbbi parancsnoka a polgári közigazgatás főszolgabírójának, utóbbié a megyei jogú városok polgármesterének a szerepét követte, ugyanakkor mindkettő jóvaltagabb hatáskörrel rendelkezett. Ezek a másodfokú vármegyei katonai parancsnokságnak voltak alárendelve, vezetője az alispáni hatáskörrel volt felruházva, ugyancsak bővebb feladatkörrel. A harmadfokú közigazgatási hatóság vezetője a hadseregparancsnok feladatát a hadsereg katonai közigazgatási csoportja útján látta el, egy katonai és egy polgári csoport segítségével. A vármegyei szint mellett a négy törvényhatósági jogú város (Nagyvárad, Szatmárnémeti, Kolozsvár és Marosvásárhely) közvetlenül a harmadik szintnek volt alárendelve. Legfelső szinten a Honvéd Vezérkar főnöke állt, aki a Fővezérség Szállásmesteri Csoportja által érvényesítette rendelkezéseit, s ez felügyelte a három hadsereg katonai közigazgatási csoportját. A honvédség mind a három hadserege bevonult Észak-Erdélybe. Az 1. Marosvásárhelyen, a 2. Kolozsváron, a 3. pedig Szatmárnémetiben állította fel a parancsnokságot. Október 2-től (más adatok szerint október közepétől) már csak az 1. hadsereg kolozsvári székhelyű katonai közigazgatási csoportja látta el az egész terület közigazgatásának irányítását.

Mindegyik szinten nagyobb hatáskörrel bírtak a vezetők, mint amivel polgári közigazgatási megfelelőjük rendelkezett. A katonai igazgatás mellé polgári gárdát rendeltek ki, mintegy ellensúlyként, hogy a döntések szakszerűségét és törvényességét biztosítsák. A szinteken felfelé haladva a polgári személyzet hatásköre és létszáma bővült egy-egy újabb szakközeggel és közigazgatási előadókkal. A harmadik szintnek, a hadsereg katonai közigazgatási csoportjának a közigazgatási személyzetét egészítette ki a vízügyekért felelős előadó (Sebestyén–Szabó 2008, Sáráncsi 2016).

(Minden bizonnyal Tóry által használt kifejezés – önéletrajzában magára vízügyi szakértőként hivatkozik – megegyezik a vízügyi feladatok ellátásáról gondoskodó előadó személyével. A „vízügyi szakértő” – akárcsak az előadó – kifejezés nem szerepel a katonai közigazgatás másik szintjén sem. Hasonlóképpen elírás lehet az „1. számú közigazgatási hadsereg parancsnokság” esetében is.)

Karay Kálmán *Katonai közigazgatásunk vázlata* (1943) című munkájában így ír a vízügyi előadó feladatköréről: „A vízügyi igazgatás első tennivalója a különféle vízművek megőrzése. A vízi társulatok a katonai közigazgatás által kirendelt biztos vezetése alatt tovább működnek. Az árvédelemhez szükséges anyagokat és eszközöket készenlétben kell tartani és a hiányokat pótolni kell. A folyók, patakok, csatornák medrében keletkezett akadályokat – ha kell – robbantással is el kell távolítani. A megkezdett, de félben maradt vízi munkálatokat folytatni kell.” (Karay 1943)

---

¹Magyarországon 1940. október 8-án hirdették ki a román uralom alól felszabadult keleti és erdélyi országrészeket a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről szóló az 1940. évi XXVI. törvénycíkket.

Tóry szeptember 13-ai bejegyzése szerint a következőkre kellett választ találnia: „*Meg kell tudnom, van-e vízügyi hivatal [...] Meg kell tudnom, vannak[-e] ármentesítő, vízrendező v. [vagy] vízhasznosító társulatok? (1.) Meg kell tudnom, vannak-e vízi mérnökök <...>, műszaki személyzet (2.) [...] Megtudni, mekkora a marosvásárhelyi vízmű, (3.) hol van a vízkivételi mű, kell-e azt őriztetni, mekkora a vízkivétel, az esés, a LE, van-e völgyzárógát, duzzasztómű, vízfő, csatorna, villanytelep, ezekről terv. Szolgálati szabályzat. Vannak-e egyéb vízművek, melyek megrongálása a köznek árthat (4.) Hol vannak vízmércék, kik kezelik, hová jelentik a vízállásokat (5.) Vannak-e vízimalmok (6.) Vízellátás, kútja, forrásfoglalás, szolgálati medencék, víztornyok, szennyvíztisztítók. (7.) Vannak-e a Maroson vízkárok, partrongálódások*”. (Tóry 1940)

A VÍZÜGYI SZERVEZET ÉS IGAZGATÁS

Tóry által megfogalmazott első három kérdés – a vízügyi hivatal megléte, a személyzet, a társulatok – a vízügyi szervezetet, igazgatást érinti. Míg Erdély Trianon előtti vízügyi szervezetéről, gazdálkodásáról többet tudunk, addig a két világháború közötti román vízügyi berendezkedésről – lévén a források egy része határon túlra került vagy megsemmisült – nehezen lehet átfogó képet alkotni.

Tóry erdélyi tartózkodása alatt többször is említette a kultúrmérnöki hivatalokat, s az általa leírt kérdések is elsősorban a kultúrmérnöki tevékenységhez kötődő vízrendezési (többek között patakszabályozás, medertisztogatás és rendezés, lecsapolás) és a vízhasznosítási munkákhoz (öntözések, halászat, vízerő-hasznosítással kapcsolatos munkálatok) kapcsolódtak. Az 1879-es, Kvassay Jenő szervezte, több átalakítást átélő kultúrmérnöki szervezet 1909-ben nyerte el végső formáját, amit Trianonig meg is őrzött. Az akkor meglévő 19 hivatal között számos erdélyi, illetve kelet-magyarországi székhellyel – így Kolozsvár, Nagyenyed, Brassó, Nagyvárad, Nagyszeben, Máramarossziget központtal – működött kultúrmérnöki hivatal. Dóka Klára közlése szerint a két világháború alatt Nagyváradon, Kolozsvárott, Máramarosszigeten román fennhatóság alatt is működtek kultúrmérnöki tevékenységet ellátó hivatalok (Dóka 1980a).

Tóry, amikor a vízügyi hivatal meglétéről érdeklődött, az alábbi választ kapta: „*Nyárádi városi kataszteri műszaki tiszttől annyit sikerült megtudni, hogy vízügyi hivatal itt nincs. Az egész kerületben (Maros–Torda, Csík, Háromszék, Udvarhely, Beszterce) nincs egy sem. A vízügyi hivatal Nagyszebenben volt, onnan áthelyezték Gyulafehérvárra.*” A műszaki személyzetre pedig: „*A vármegyénél volt ServiciulTechnik, mely az államépítészeti hivatalt helyettesítette, de vízi dolgokat is végzett.*” (Tóry 1940) Mint fentebb szó volt róla, Trianon előtt Nagyszebenben is volt kultúrmérnöki hivatal, viszont Tóry későbbi bejegyzése ezt az átköltöztetett hivatalt vízépítési hivatalnak hívja.

Szatmárnémeti 1940. d. 11.	(Szatmárnémeti felvétel, Törvényszék, Szatmárnémeti Törvényszék)
József-Brassói cím. József-Brassói, 1903. évi törvény	(2) b. t. Kőrös-Szatmárnémeti vízvezeték 0-6 km hosszú
1. Kőrös-Brassói vízvezeték építéséről	tervezés, Törvényszék, Brassói vízvezeték
1. Kőrös-Brassói vízvezeték építéséről	Felépítéséről Kőrös-Szatmárnémeti vízvezeték építéséről. Szatmárnémeti
1. Kőrös-Brassói vízvezeték építéséről	200-250 méter hosszú. Szatmárnémeti vízvezeték építéséről
1. Kőrös-Brassói vízvezeték építéséről	2. Törvényszék vízvezeték építéséről. Szatmárnémeti vízvezeték építéséről
1. Kőrös-Brassói vízvezeték építéséről	(2) Törvényszék vízvezeték építéséről. Szatmárnémeti vízvezeték építéséről
1. Kőrös-Brassói vízvezeték építéséről	Szatmárnémeti vízvezeték építéséről. Szatmárnémeti vízvezeték építéséről
1. Kőrös-Brassói vízvezeték építéséről	2. Törvényszék vízvezeték építéséről. Szatmárnémeti vízvezeték építéséről
1. Kőrös-Brassói vízvezeték építéséről	3. Törvényszék vízvezeték építéséről. Szatmárnémeti vízvezeték építéséről
1. Kőrös-Brassói vízvezeték építéséről	4. Törvényszék vízvezeték építéséről. Szatmárnémeti vízvezeték építéséről
1. Kőrös-Brassói vízvezeték építéséről	5. Törvényszék vízvezeték építéséről. Szatmárnémeti vízvezeték építéséről

4. fénykép Részlet Tóry Kálmán füzetéből - Tudósítás Szatmárnémetiből

Tóry Kálmán hagyatéka (Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár)

A rendelkezésre álló kevés forrásból – erdélyi lapok, nagyváradi kultúrmérnöki hivatal levéltári anyaga – nagyvonalakban rekonstruálható a két világháború közötti román vízügyi szervezet. Eszerint a Közmunka- és Közlekedésügy Minisztériumnak (Ministerul Lucrarilor Publice Al Comunicatilor) alárendelve működött a Vízügyi Főigazgatóság (Directiunea Generala A Apelor), amelynek 1938-as adat alapján (*Curentul* 1938) tíz területi szerve, ún. Vízfelügyelői szolgálata (Serviciul Apelor Regiunea) volt. Emellett működött a vármegyei prefektúra mellett a kultúrmérnöki hivatal (Directiunea Serviciului Hidraulic – Brassói lapok 1934, Székely Nép 1921) és a város közigazgatásában szerepet vállaló szakigazgatóság, városi Mérnöki vagy Műszaki Hivatal, amiről Tóry is említést tesz (Serviciul Technic – Orosz 1933).

A magyar vízügyi szervezet által kialakított keretek trianoni határrendezés után is főbb vonalaiban fennmaradtak (pl., hogy az Oltra tervezett vízierős villanytelep létesítését megelőző helyszíni tárgyalásokra 1921-ben a brassói kultúrmérnöki hivataltól érkeztek ki szakemberek (Trummer—Lászlóffy 1940), a II. bécsi döntést követően pedig vissza is álltak. A m. kir. földművelésügyi miniszter 217.050/1940. F.M.számú rendelete² rendelkezett a Nagyváradi, a Máramarosszigeti, a Kolozsvári, a Marosvásárhelyi és a Csíkszeredai Kultúrmérnöki Hivatal és a Szatmárnémeti Folyammérnöki Hivatal felállításáról, és egyúttal a hatáskörükbe is utalta az ottani társulatok feletti felügyeletet (Dóka 1980a).

² 217.050/1940. F.M.számú rendelete a Magyar Szent Koronához visszacsatolt keleti és erdélyi területen m.kir. kultúrmérnöki hivatalok szervezése és egyes vízpépítési hivatalok hatáskörének módosítása tárgyában.

Ismertebb és feldolgozottabb a két világháború közötti magyar–román határvízi együttműködés története (Becker 1939, Kun 1937). A két fél együttműködését elősegítette annak a fontos ténynek a felismerése, hogy a vízrendszerek megosztottsága számos probléma forrása lehet. (Ezzel a veszéllyel elsősorban a Tisza esetében kellett számolni, melynek a sokkal csapadékosabb hegyvidékre eső vízgyűjtő területe az országhatáron kívülre került). Magyar kezdeményezésre a trianoni békeszerződés III. fejezete olyan vízügyi rendelkezésekkel is foglalkozott, amelyek ezt az új helyzetet próbálták orvosolni. A diktátum 292. szakasza értelmében 1923-ban felállították a Népszövetség felbomlásáig működő Állandó Vízügyi Műszaki Bizottságot (Commission Technique Permanente du Regime des Eaux du Danube = CRED). Ebbe nem csak a román, hanem az összes határos, területileg érdekelt állam delegált képviselőt, s legfontosabb célja az egységes vízrendszer fenntartásának biztosítása volt. A CRED mellett egy attól független bizottság is megkezdte a munkáját: először felszámolta a trianoni határral kettéválasztott összes társulatot, majd ezt követően megalkotta a magyar-román általános vízügyi egyezményt is. Az 1924-ben, Bukarestben aláírt megállapodás 1945-ig maradt érvényben, a közös vízügyek intézésére létrehozta a Magyar-Román Állandó Vízügyi Műszaki Bizottságot is. A bizottság feladatai közé tartozott többek között a műszaki tervek egyeztetése, az ár-és belvíz idején az összehangolt védekezés javítása, az együttműködés technikai feltételeinek biztosítása, a hidrometeorológiai adatok cseréje, a magyar fél számára a szükséges vízmennyiség biztosítása, helyszíni szemlék tartása. A bizottság 1926-ban kibővült a cseh-szlovák féllel is, így feladatait hármass bizottsággként látta el mintegy két évtizeden keresztül. A felek közötti két évtizedes munka nem volt felhőtlen és zökkenőmentes, így sokszor eredményes sem: a kölcsönös bizalmatlanság hátráltatta a műszaki adatok kölcsönös cseréjét, és az is terhelte az együttműködést, hogy a vízgazdálkodási célra fordítható összegeket a felek nem ütemben, összehangolt módon tudták felhasználni (ami hozzájárult az 1925-ös és 1932-es árvizek katasztrofális méreteihez is (Polgár 1986)).

A Román Királyságban a 20-as években már elkezdtek megformálni a vízgazdálkodás jogi kereteit is. 1924-ben a román király szankcionálta a román vízjogi törvényt, amely számos kérdést igyekezett szabályozni, így pl. a vizek és a medrek használatát, a vizek rendezését, a szolgalmak és kisajátítások rendjét, a vízügyi társulatok létesítésével kapcsolatos kérdéseket, költségvetést, stb. (Szlávik 1977). Alig egy héttel később megjelent a vízjogi törvénnyel összefüggő energiatörvény is (Jakobovits 1925). (Utóbbi magyar részről több kritika is érte (Jakobovits 1925, Haidegger 1940). Mindkét törvény végrehajtási utasítása 1925 októberében jelent meg.³

A társulati szervezetet szintén nagy kárvallottja volt a megosztottságnak. Nem egy társulat teljes egészében határon túlra került, vagy pedig a határrendezés következtében megosztottá vált. Tőrynek a kiküldetése során ezen társulatok meglétével is kellett foglalkoznia. Tőry csak kettővel foglalkozott kiemelten. Az egyik a Kovászna-pataki társulat, amelyről viszonylag kevés adatunk van, így az arról szóló feljegyzés igen értékes forrás. A szeptember 24-i napnál a következő bejegyzés áll: „Nagyborosnyó. A községi bíró, Kökössy, a Kovásznapatak vízrendezési társulat munkálatairól nem tudott felvilágosítást adni, csak annyit tudott, hogy a románok alatt nem működött, de Konya mérnökhöz utasított. Konya egy 78 éves öregúr, aki a Máv szolgálatában állott, s most jómódú gazdálkodó N.Borosnyón. Elmondta, hogy a társulatot meg a háború előtt megalakították, de nem működött akkor sem, a románok alatt sem. [...] Tudomása szerint mintegy 110 000 K-ra (koronára) voltak a munkálatok előirányozva.

---

³ A román energiaügyi törvényre vonatkozóan eltérő évszámokkal találkozhatunk a forrásokban. Más adatok szerint 1930-ban fogadták el (Mateescu 1977).

Az államtól kértek kb. 100 000 K támogatást, 10–15 000 k-t az érdekeltség össze tudott volna hozni. A dolog nem sikerült, a pénz körül nehézségek voltak, majd jött a háború, aztán a román uralom. A románok nem voltak hajlandók áldozatot hozni a színtiszta magyar vidék érdekében. Közölte még, hogy a társulatról Zajzon Géza volt magyar kultúrfőmérnök tudna részletesebb felvilágosítást adni, aki tudomása szerint Brassóból átjött Sepsiszentgyörgyre. De hogy átjött-e már, vagy még Brassóban van, azt nem tudta.” Majd a szeptember 25-i tovább részletezi: „[...] Kovászna-patak szabályozása, terve és iratai 2146/1913 sz. a. (alatt) a vármegye vízikönyvében megtalálható. [...] Költségelőirányzata 90 000 K melyet a FM. 72,724/1913 hagyta jóvá. A munkákat a világháború miatt megkezdeni nem lehetett. A román uralom alatt a szükséges költségfedezetet nem bocsátották rendelkezésre, mert színtiszta magyar vidékről volt szó. A munkálatokhoz jelenleg 80 000 P (pengő) kellene [...] A munka megindításához 20000 P is elég lenne. Minden hónapban további 20–25000 P-vel 3–4 hónap alatt be lehetne fejezni. A munkát feltétlenül még az év folyamán el kellene kezdeni, hogy már a tavaszi nagyvizeket levezesse, vagyis tavasszal már éreztesse javító hatását. [...] A költségek egy része kölcsön alakjában is adható [...] Ebből adjon 10000 P-t a szociális alap, további 20000 P-t adjon két részletben a fővezérség, 10 ezer P-t pedig ugyancsak két részletben a F.M. A munkálatokat Zajzon Géza vezetné.”

A társulat elő- és utóéletéről az alábbiakat tudjuk: a társulatra az 1913-as és 1941-es Földművelési Értesítő hasábjain, továbbá a Budapesti Közlöny 1941-es számában találunk adatot, mint „Kovászna patak vízhasználati társulat”. Előbbi a társulat alapszabályainak becikkelyezéséről ír (71 140/1913). A társulatot 1941-ben a földművelésügyi miniszter felügyelete alá vonták, s ugyanebben az évben a társulat ügyeinek igazgatására a földművelésügyi miniszter kirendelte miniszteri biztosnak dr. Bagoly Bélát, a kovásznai járás főszolgabíróját.

1940. október 11-én Tóry már Szatmárnémetiben járt. A város a Tisza–Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat székhelye is volt egyben. Az 1914-ben megalakult társulatnak a története sokkal jobban dokumentált. Területi illetékessége Szatmár és Ugocsa vármegyékre és a Tisza–Szamos zugra esett. Az első világháború alatt a tervezett Túr csatornának csak egy 4 km-es szakasza épült ki (Tiszapéterfalvától Csoma községig). A további munkálatokat igencsak megnehezítette, hogy a társulat illetékességi területe három állam fennhatóságára alá tartozott. Az alsóbb fekvésű magyar terület védelme nagyban függött a román fél társulati munkájától. A Túr szabályozási és vízrendezési munkáit 1927-ben indították meg Kövessy Győző miniszteri biztos irányításával, s 1930-ban sikerült befejezni (*Fejér* 2001).

Tóry beszámolója az idevágó helyreállítási munkákról nehezen olvasható, viszont két érdekes, meg nem valósult, kevésbé ismert elképzelést is közölt röviden. Az egyik a Sárköz–Terebesi (Túrterebes) vízcsatorna és töltés kiépítése amelynek a magasabb területről érkező vizek lezúdulásának megakadályozásában lett volna szerepe. Ugyanitt említett egy másik elképzelést is: „*Túr–Hodosi csatorna. A Turc a Hodosig menne s a Hodos vizét vezetné a Túrba. A Batár völgyét szabadítaná meg a külvizektől.*” Ezt a munkát azonban a Túr jobb parti töltésének kiépítése kell, hogy megelőzze. Tórymindkettő esetében a tervek hiányáról ír.

1940-től a visszacsatolt területekkel a társulatok száma is megugrott: 1943-ban Erdélyben 13, Felvidéken és Kárpátalján 32, Délvidéken 39 újjáalakult társulat működött (*Dóka* 2001).

VÍZERŐHASZNOSÍTÁS

Tóry különös részletességgel és gonddal ír a vízi erőművekről, ezek közül is elsősorban a marosvásárhelyi telepről. Emögött az érdeklődés, adatgyűjtés mögött egy korábbi, nagy jelentőségű vízgazdálkodási terület „revíziója” sejlik fel.

A vízerő korszerűbb kihasználásának igénye, a villamos vízierőtelepek tervezése, építése hazánkban a 19. század utolsó évtizedében kezdődött meg (*Tomka et al 1929*). A századfordulón és azt követően korszak olyan nagy nevei foglalkoztak a témával, mint Rohringer Sándor, Fejér Gyula, Bogdánfy Ödön, Steller Antal. 1905-ben, hat évnyi felmérő munka eredményeként született meg Viczián Ede jóvoltából az ország hegy- és dombvidékeinek vízfolyásait, illetve vízierőit összesítő nagyszabású munka, „Magyarország vízierői” címmel (*Tomka et al 1929*). Elkezdődött a nagyobb folyók vízerejének számbavétele is: többek között 1908-ban a Pozsonyi Folyammérnöki Hivatal vezetője, Schmidthauer Antal elkészítette a Mosoni Dunaágban építendő 3 erőmű tervét, Kovács Sebestyén Miklós a Szentendrei Dunaág hasznosítását javasolta, Rohringer Sándor a Rábán, Nicknél tervezett vízerőművet. A nagyobb folyókra megálmodott elképzelések közül azonban csak igen elenyésző számban valósultak meg tervek (*Dóka 1980b*). Ezzel szemben kisebb vízfolyásokra települt hegyvidéki művek szép számban épültek meg, pl. az ikervári, garamszentbenedeki, illetve erdélyi területén a kolozsvári, resicai, nagyszebeni, temesvári vagy a Tóry által említett marosvásárhelyi villamos vízmű (*Tomka et al 1929*). Bogdánfy 1914-es munkája 72 vízerőtelepet tart nyilván (Bogdánfy 1914) Nagymagyarország területén, s 1918-ra (az Országos Vízépítési Igazgatóság kiegészítése nyomán) számuk - dacára a háborús helyzetnek - 96-ra növekedett (a vízerőkészletet – beleértve a tározási lehetőségeket is - 2 788 400 LE-re becsülték (*Dóka 1980b, Tomka et al 1929*)).

Trianonnal a hegyvidéki területek túlnyomó része és az ország vízerőinek meghatározó része is határon túlra került, amely a vízgazdálkodási politika irányvonalának megváltoztatását is elkerülhetetlenné tette/és a vízügyi politika is megváltozott. Avízerőhasznosítás és az azzal kapcsolatos tározás egy ideig „parkoló pályára” került, az országnak és a vízügynek is a területi veszteségekből adódó kihívásokkal kellett szembenéznie. A Monarchia szétesésével Magyarország sokkal kiszolgáltatottabb helyzetbe került, a korábbi helyzetéhez képest sokkal jobban függött a külföldi árubehozattól – elsősorban a nyersanyagoktól –, s rákényszerült az intenzív gazdálkodás kialakítására is. A kivitel ellensúlyozása végett a figyelem az Alföld felé fordult, mezőgazdasági hasznosításának fejlesztése, területeinek védelme létfontosságú lett. Ennek megfelelően vízimunkálatok súlya eltolódott az alföldi területek öntözésének korszerűsítése irányába. A vízügy mezőgazdaság szolgálatába való állítását a 30-as években jelentkező súlyos aszályos periódus csak még inkább indokoltá tette. Elkerülhetetlenné vált egy szakhivatal felállítása: hosszas előzmények után (és Trummer Árpád szorgalmazásának köszönhetően) 1937-ben életre hívták az Országos Öntözésügyi Hivatalt (2850/1937. MF számú rendelet). (*Dóka 2001*) Feladatait és szervezetét az 1937. évi 20. tc. határozta meg. Fő feladta elsősorban – az öntözéses gazdálkodás lehetővé tétele végett – a Tisza és Hármas-Körös folyókon egy-egy duzzasztómű létesítése, a Tisza mentén két szivattyútelep, továbbá a mindezekkel kapcsolatos öntözőcsatorna-rendszerek megépítése volt.

Meg kell jegyezni, hogy bár a vízerő kérdése lekerült a napirendről, de nem teljesen tűnt el. Az 1914-ben megszervezett „Vízierőművek létesítésével kapcsolatos közgazdasági kérdések tárgyalására szervezett bizottság” még a 20-as évek közepén is ülésezett és hozott döntéseket vitás kérdésekben. 1927-ben üzembe lépett a tassi, 1938-1943 között megépült kesznyéteni vízerőmű, s a Rábán is történtek korszerűsítések, bővítések (*Dóka 2001*). A fentebb említett Országos Öntözésügyi Hivatal, illetve a Földművelésügyi Minisztérium foglalkozott a vízerőhasznosítás kérdésével is, ezt mutatják azok a tanulmánytervek, amelyek elsődlegesen

az öntözési célokat szolgáló tiszalöki vízlépcső és a békésszentandrás duzzasztó vízerőhasznosítása tárgyában készültek.

A bécsi döntések következtében módosult határok ismét lendületet adtak a vízerőhasznosítással kapcsolatos elképzeléseknek, terveknek. Észak-Erdély esetében ezek az elképzelések az energiagazdálkodás és az öntözés, a „hegyvidék és a magyar Alföld” egymásrataltságát hangsúlyozzák. „ [...] a folyók vízhozamának az Alföld öntözése céljából való megnövelése szempontjából az erdélyi medence peremét alkotó hegyláncolatoknak birtoklása [...] feltétlenül szükséges.” (*Erdély jelentősége a nagy magyar Alföld öntözése szempontjából* é.n.). Ezen nagy esésű folyók vízerejének a kihasználása Alföld keleti peremének öntözését ugyanis nagyban elősegítette volna. Ismét teret nyert az az elgondolás is, hogy völgyzárógáták építésével hegyvidéki tározókat létesítsenek a visszacsatolt területeken. Ezek nemcsak az öntözővizet – és így a mezőgazdaságban időjárástól független és fokozott termelést is – hanem az árvizek magasságának csökkentését is biztosították volna (*Erdély jelentősége a nagy magyar Alföld öntözése szempontjából* é.n.). Az, hogy mekkora potenciált láttak a vízenergia kihasználásában, az is mutatja, hogy a vízerőben rejlő lehetőségek felmérésére, művek duzzasztó-és erőművek tervezésére és kivitelezésére 1941-ben egy újabb szakhivatalt hozott létre a Földművelésügyi Minisztérium (121.287/1942.FM sz. rendelet), a Vízierőügyi Hivatalt. (Az élére Benedek Pál került, majd halálát követően Mosonyi Emil vette át a hivatal vezetését (*Dóka* 2001).

Tóry marosvásárhelyi vízerőműről szóló feljegyzései nemcsak a legrészletesebbek, hanem a leghosszabbak, amelyekben jelentős és részletes leírást ad az általános műszaki adatokon kívül a vízmű akkori állapotáról és a szükséges helyreállításokról. A vízerőtelep vasbetonszerkezeteinek terveit Sabathiel Richárd készítette el, akinek a nevéhez még olyan jelentős munkák kötődnek többek között, mint a brassó-fogarasi vonalon épült viadukt, Temesvárott két víztorony, a soroksári Dunaág vízerőtelepeinek tervezése, az ikervári vízmű átépítése, és alföldi öntözőművek terveinek elkészítése (*M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem – tanácsulések* 1936). LászlóffyWoldemár közlése szerint a vízművet 1914-ben helyezték üzembe (*Lászlóffy* 1982).

A hat oldalasnál hosszabb leírásból a terjedelme és az ismétlések miatt csak a fontosabbakat emelem ki itt: „IX.14. A városi irattárban kerestem a vízerőtelep engedélykiratát és a mellékelt terveket. A levéltárnoktól azt a felvilágosítást kaptam, hogy a tervek Pop mérnökénél vannak, s majd felhozzák nekem. [...] IX. 16. A vízerőtelep terveit átnéztem. Sajnos a legfontosabb, a műszaki leírás, valamint az engedélykirat hiányzik. A vízmű 900 LE de csak 600 LE átlagos teljesítménye van. Kiegészíti a hőerő telepet. Van duzzasztóműve, vízkivétele, zsilipje, felvízcsatornája, turbinatelepe, alvízcsatornája. Az esés kb. 4,5–5m. Vízemésztése kb. 10 m³. [...] Délután megtekintem a vízerőtelepet. Pop Konrád gépészmérnök és <...> György gépész kíséretével. A turbinateleppel kezdtem, innen a felvízcsatorna mentén felmentem a duzzasztóműhöz. A vízerőtelep a Maros vizét használja ki. A duzzasztómű a Maros folyót 3 nyílással zárja el [...] Az üzemvíz a vízkiviteli zsilipen át az oldalcsatornán jut a turbinatelephez. [...] A turbinatelepe három vertikális tengelyes Francis turbinából áll, mely kúpkerék <...> csatlakozik a vízszintes tengelyű generátorokhoz. A turbinatelepe alul és felül betétgerendákkal lezárható. [...] A turbinák teljesítménye egyenként 600 LE, mivel azonban az egyik tartalék <...> mint szerepel, a maximális teljesítmény 1200LE = 900–930KW. A turbinatelephez csatlakozik az alvízcsatorna, mely 300 m hosszúság után a Marosba vezeti vissza a fáradt üzem vizet. Torkolatánál van az I. rendű állami vízmérce.” (*Tóry* 1940)

[...] A vízerőtelepnél szükséges javítások: a duzzasztómű tutajszurrantójának pallóbélését a legutóbbi jégzajlás erősen megrongálta. Úgy a fenékpallók, mint az oldalpallók nagyrészt kicserélendők. A duzzasztómű jobb parti lejáró lépcsője átépítendő. A vízkivételi zsilip és a <...> közti előmedence erősen feliszapolódott, a teljesítmény fokozása céljából ez az iszaplerakódás eltávolítandó. [...] Az oldalcsatorna fakorlátja több helyen hiányos. Balesetek elkerülése céljából sürgősen kijavítandó. Úgy a javításokat, mint az iszapeltávolítást legcélszerűbb lenne a legközelebbi őszi kisvíz idején elvégezni. [...] A javítási költségek a bevételekből fedezetet találnak. Legfeljebb arról lehet szó, hogy a javításra az üzem kölcsönt kap s azt a bevételekből néhány év alatt törleszti. [...] A városi üzemek vezetősége utasítandó volna, hogy a helyreállítási munkálatokhoz készítsen költségelőirányzatot, előterjesztést, s ezt a városi katonai parancsnokság útján okt. 1-ig terjessze elő. [...] Komolyabb javítás a vízerőtelepen már évek óta nem történt.” (Tóry 1940)

A hely őrzésének a szükségessége stratégiai helyzetéből fakadt. Erről Tóry így írt: „A turbinatelep őrzetéséről az iparügyi előadó gondoskodott. A duzzasztómű ugyancsak őrzésre szorul. [...] A délelőtt folyamán nálam járt Pop Kornél mérnök. Közölte, hogy őrséget csak hétfőn kap. [...] Felkeresett <...> Ödön hadnagy a városban levő üzemek katonai ellenőrzője. Közölte, hogy őrséget csak hétfőn tud a duzzasztóműnél felállítani, de még ma felállít nemzetőröket a duzzasztóműnél. Egyet a mű baloldali, másikat annak jobboldali végén.” (Tóry 1940) A katonai közigazgatási parancsnokságok közbiztonságai szerveik útján jártak el, de a honvéd alakulatokra is számíthattak. Így például a 101. és a 104. hadtápszázalaj (az előbbi Beszterce–Naszód és Maros–Torda vármegyékben, az utóbbi Székelyföldön) működött közre, többek között a műtárgyak, így a vízi objektumok őrzésében is.

Itt meg kell jegyezni, hogy Lászlóffy a vízerőről való szövegrészbe beágyazza Marosvásárhely másik korai jellegzetes vízépítészeti munkáját, a marosvásárhelyi vízművet. Marosvásárhely kedvező közlekedéscsoporthelyi adottságai és gazdasági környezete, az ennek nyomán felgyorsuló urbanizációs folyamat, továbbá a Földművelésügyi Minisztériummal és a Belügyminisztériummal ápolott jó kapcsolata (támogatást kapott a fejlesztési program megvalósítására) mind kedvezett annak a közegnek, amiben megfogalmazódhatott a korszerű közművek kiépítésének igénye. A vízvezeték-hálózattal ellátott vízmű ügye jó tíz évnél huzavona után a századfordulón látszott fellendülni. 1904–1907 között az Országos Vízépítési Igazgatóság Közegészségügyi Mérnöki Osztálya által végzett kutatások és előtanulmányok befejezése után Joó István segédmérnök készítette el a műszaki leírását. A terveket 1907-ben a nagyenyedi kultúrmérnöki hivatalhoz küldte, amely megadta a vízjogi engedélyt, a kivitelezést pedig Fekete Ödön mérnök és Bustya Lajos építési vállalkozó végezte. 1908-ban a vízmű megkezdte a vízszolgáltatást (Pál-Antal 2013). A rendszeres karbantartás elmaradása és az árvizek következtében a vízmű jelentősen rongálódott: „A városnak a vízmű (vízellátás) kijavítására terveik vannak. Meg is kezdték, de a román rezsimváltáskor (38)⁴ abba maradt. [...] A megkezdett munka a félbehagyása következtében tönkre ment, de anyagok még megvannak [...] A jégzajláson kívül az elhanyagoláshoz nagymértékben hozzájárult a vízmű költséges fenntartása, ami a magas vízdíjakat is indokolta (építések az addigi legnagyobb költségvetésű vízmű volt).

---

⁴A szélsőséges nézeteket valló Vasgárda ellen II. Károly román király 1938-ban korporalista királyi diktatúrát vezetett be, azzal a szándékkal, hogy ezzel csökkentse azok növekvő politikai térnyerését. A feloszlott pártok helyett megalakította a társadalmi reformprogramot hirdető Nemzeti Újjászületési Frontot, amelynek egyben a vezetője is lett.

Szeptember 18-án került sor a szászrégeni vízerőtelep meglátogatására. Hasonlóan a marosvásárhelyihez – bár jóval szűkszavúbban – Tóry a műszaki adatok mellett a károkat közli, és helyrehozatali munkákat irányoz elő. A vízerőmű adatai jól feldolgozottak (*Bogdánfy*1914), s azon túl, hogy némi eltérés van a Bogdánfy által közölt értékekhez, adatokhoz képest, csak a kárfelmérés, illetve az előirányzott javítások szolgálnak új ismeretekkel. Az elkövetkező években – a háborús körülményekből fakadóan – a javítási munkákból azonban semmi sem valósult meg.

Rövid, de annál fontosabb Balás Ernő kultúrmérnökkel való találkozása, aki október 14-én „*átadta egy leírását a szotyori Olt vízerőről, továbbá egy tanulmány ismertetését a Csík megyében végzendő kultúrmérnöki dolgokról*”. (Tóry 1940)

Balás Ernő jelentős személyisége a műszaki és politikai életnek, akinek elsősorban a szövetkezeti mozgalomban kifejtett tevékenysége jelentős. Szövetkezeti keretben képzelte el megvalósulni az Oltra építendő vízerős villanytelepet, melynek tervei nagy részét maga készítette. A tervezett 1200 lóerős vízmű az Olt folyó szotyori szakaszán épült volna meg, amelyet megelőzőt volna egy kb. 10 km-es csatorna kiépítése is, amelynek Gidófalvánál lett volna a vízkivételi pontja. A tervezett vízerőmű számos akadály miatt nem valósult meg, annak ellenére sem, hogy a már említett román vízjogi törvény 1925-ös megszületése következtében a kellő jogi keretek is megteremtődtek. Hasonlóan akadályokba ütközött a Dragán patak vizét kihasználó vízerőmű terve is, amelyre Tórynél a nagyváradi feljegyzésnél találunk említést. A meg nem épült vízmű – amely iratainak egy része levéltárunk őrzetében van – „örököse” lehet az 1979-ben üzembe állt jádremetei erőmű, amely tápláló vízfolyásának a Dragán van feltüntetve (*Kiss* 2008).

„**HOL VANNAK VÍZMÉRCÉK? [...]**”

A Trianont követő megváltozott földrajzi és gazdasági adottságok a vízrajzi területet is érzékenyen érintették. Az észlelések súlypontja áthelyeződött a folyók síksági szakaszára, az ország vízkészletének 94%-a határon túlra került. A Vízrajzi Osztály, majd 1929-től Vízrajzi Intézet ebben a helyzetben egyrészt a folyamatosság fenntartására, másrészt a megváltozott helyzethez való alkalmazkodásra törekedett. Az észlelőhálózat javarészt az utódállamokhoz került, a vízmércék száma mintegy felére csökkent (100-ra). Az 1930-as évektől mutatkozott fejlődő tendencia, elsősorban a medernyilvántartások területén (ekkor készült el a Tisza medrének felvétele), és ekkor kapcsolódott be az öntözésfejlesztési programba a vízhozammérési szelvények és a mérések számának emelésével (*Bartha et al.* 2003).

Nehézkes volt azonban az információ- és adatcsere a szomszédos országokkal. Ezt a problémát nemzetközi szinten a már fentebb említett CRED próbálta meg orvosolni, de észrevehető javulás csak a II. világháborút követően indult meg (*Bartha et al.* 2003). Ugyanakkor az 1924-ben, a Duna-medencében felállított nemzetközi vízjelző szolgálatba a szomszédos államok is bekapcsolódtak. A román vízrajzi szolgálat 1925-ben jött létre a Közmunkaügyi Minisztérium Vízügyi Főigazgatóságán belül. A hidrometria állomások száma a kezdeti időszakban növekedést mutatott (http://www.inhga.ro/scurt_istoric), az észlelési adatokat pedig a szintén 1925-től megjelenő román vízrajzi évkönyvekben tették közzé. Az ekkor készült vízrajzi tanulmányok elsősorban a vízerőhasznosítással kapcsolatos tervekkel összhangban születtek meg (*Lászlóffy* 1973).

Tórynek arra kellett választ találnia, hogy „*Hol vannak vízmércék, kik kezelik, hová jelentik a vízállásokat?*” Több vízmércét is megnevez: a marosvásárhelyi vízerőtelep alvízcsatornájánál levőt, és a Disznajó, Gödemesterháza, Gyergyóremete, Réty, Székelyudvarhely, Sóváránál a

Kisküküllőn, Csíkszentkirály helyeken felállítottakat. A legrészletesebb tudósítás ismételten Marosvásárhelyről szól, szeptember 14. és 16. között: „IX. 14. Délután 4 órakor kimentem a vízerőtelep alvízcsatornájánál levő vízmércéhez. Megtudtam, hogy a vízmércejegyző Truca Gyula nyugdíjas városi szolgál. [...] Behívtam magamhoz s kikérdeztem a vízmércére vonatkozólag. A vízmérce I. rendű állami vízmérce. A vízerőtelep alvízcsatornájának torkolatánál áll a jobbparton. A vízmérce alsó része (-60 cmtől lefelé) hiányzik; átfestésre szorul. Truczanyug. városi segédhivatali aligazgató 1924. óta olvassa le a vízállásokat, s azt 1940. IX. 5-ig végezte. A leolvasásokat bevezeti a vízálláskimutatásba, 1 példányt magánál tartott, 2 példányt Gyulafehérvárra küldött a vízépítési hivatalba. Mindennap táviratoz Bukarestbe. Román távirati <...> nála vannak. Fizetése a vízmérce leolvasásért havi 500 lei volt. Fizetését az államtól kapta. Román nyelvű vízmérce szabályzata van. IX. 15. Délelőtt a vízmérceleolvasótól átveszem a vízmércére vonatkozó távirattömböt, vízálláskimutatások, vízmérceszabályzatot, stb. Előterjesztést tettem Trucza további id. megbízására [...] Délután bekértem a vízmércejegyzőt s közöltem vele további megbízását, egyben kioktattam teendőiről. Tudomásul vette, hogy fizetését utólag ¼ évenként fogja kapni [...] IX. 16. A vízmérce leolvasás megkezdődött, ma kaptam az első jelentést. [...] Megjelent nálam <...> Károly ny. városi mérnök is, több felvilágosítást nyújtott a munkálatokról. Szerinte a vízmérce 0 pontjának magassága <...> 307.79 m. Míg Trucza feljegyzései szerint 317.00 m. Fekete-tenger felett. A legkisebb vízállás -60m, de ez a leolvasás ma is megvolt. Tehát bizonyára lesznek kisebb vízállások is. A max leolvasás 1913-ban +295 cm volt. A nagyvizek tavasz végén, valamint nyáron, a kisvizek ősszel s télen jelentkeznek. A Maros max. árvize 1913-ban 700m³, átlagos árvize 300–400 m³, kisvize 30m³ alá is leesik.”(Tóry 1940)

A Vízirajzi Intézet által kiadott, az 1940-es évek tevékenységét összefoglaló, 1943-ban megjelent Vízirajzi Évkönyv összesen már – az erdélyi és kelet-magyarországi területeket is beleértve – 258 vízmércét tartott nyilván, ebből 29 a visszacsatolt részekről származott. Tóry 1940 decemberétől már a Vízirajzi Intézet igazgatója volt, s jelentős munkaként könyveli el az erdélyi vízmércék törzskönyvesítését s az országos vízjelző szolgálat rendjébe való bekapcsolásukat. A Vízirajzi Évkönyvben közölt adatok megegyeznek a nyugdíjas városi mérnök által közölt adatokkal. Ugyanakkor Tóry azt is megjegyzi, hogy az észlelések hiányosak (a füzetben a táviratozás elmaradását is megemlíti), s az elsősorban az erdélyi és a délvidéki megszállás hónapjainak méréseit érinti. Az Intézet egyébiránt a háború kezdeti időszakában nagy lendületről tett tanúbizonyságot: már 1940-ben hozzákezdett a mederfelvételi munkálatokhoz a visszacsatolt területen. Először a Szamos folyó Csengertől Szamoscikóig terjedő szakaszának felvételei kezdődtek meg, amit a Maros folyó Nyárádtő–Déda szakaszának felmérése követett (Vízirajzi Évkönyv 47. 1943).

viszonylag kevésbé kutatott, korlátozott számú és nehezen hozzáférhető forrással rendelkező észak-erdélyi katonai igazgatás időszakáról szerzett eddigi ismereteket igyekszik egy kicsit színesíteni.

Irodalomjegyzék

- Árpási Zoltán szerk. (2006): Mosonyi Emi, a vízépítés professzora. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Becker Ádám (1939): A keleti trianoni határ vízügyi viszonyai. *Vízügyi Közlemények* 1939. évi 2. szám, 145-174. o.
- Bogárdi János (1975): Tóry Kálmán [1891–1975]. *Vízügyi közlemények* 1975. évi füzet, 233–236. o.
- Bogánfy Ödön (1914): A vízierő, MMÉE, Budapest.
- Brassói Lapok (1934): Szerkesztői üzenetek. 1934. évi 92. szám, 11.o.
- Dóka Klára (1980a): A kultúrmérnöki hivatalok, 1879–1948. *Levéltári közlemények* 1980-1980. évi 1–2. szám. 233-256. o.
- Dóka Klára (1980b): Adalékok az energiaellátás történetéhez. A vízierő kérdése 1919-ben. *Technikatörténeti szemle* 1980. évi 12. szám, 11-21. o.
- Dóka Klára (2001): A vízügyi szolgálat szervezete és tevékenysége 1919–1985. Pro Aqua Alapítvány, Budapest.
- Erdély jelentősége a nagy magyar Alföld öntözése szempontjából (é.n.) Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár II.3. Vízierőügyi Hivatal iratai Nagyvárad környéki vízierőtelepek.
- Dr. Haidegger Ernő (1940): Erdély villamos energiagazdasága. Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár II.3. Vízierőügyi Hivatal iratai Nagyvárad környéki vízierőtelepek.
- Jakobovits Dániel (1925): A román energiatörvény és néhány megjegyzés a magyar elektromosságügyi törvénytervezetthez. *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye* 1925. évi 35-36.szám, 197-201. o.
- Karay Kálmán (1943): A katonai közigazgatásunk vázlata. A mai magyar honvédelmi igazgatás: a 9. közigazgatási továbbképző tanf. előadásai. M. Kir. Állami Ny, Budapest.
- Károlyi Judit (2000): „A Duna szerelmese”. Tóry Kálmán emlékére, halála 25. évfordulóján. *Hidrológiai tájékoztató*, 2000. évi 1. szám, 12–13. o.
- Kenessey Béla (1931): A csonkamagyarországi ármentesítő és lecsapoló társulatok munkálatai és azok közgazdasági jelentősége. MMÉE Vízépítési Szakosztálya Budapest.
- Kiss József Mihály (2008): A Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltárban lévő, az erdélyi táj változásaira vonatkozó források. *A táj változásai a Kárpát-medencében. Az erdélyi táj változásai.* Környezetkímélő Agrokémiáért Alapítvány, Gödöllő, 5–9. o.
- Kolumbán Zsolt (2007): Balás Ernő (1875–1949). *Acta siculica: a Székely Nemzeti Múzeum évkönyve.* Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 497–514. o.
- Kun László (1937): Vízügyeink nemzetközi szempontból nézve. *Vízügyi Közlemények* 1937 3-4.szám, 345-366. o.
- Lászlóffy Woldemár (1973): Ujvári, J.: Geografia apelor României = Románia vízföldrajza. Könyvismertetés. *Hidrológiai közlöny* 1973. évi 1. szám, 47-48. o
- Lászlóffy Woldemár (1982): A Tisza: Vízi munkálatok és vízgazdálkodás a tiszai vízrendszerben. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Mateescu, Cristea (1977): Evolutia constructiilor hidrotehnice in Romania. *Hidrotehnica* 22/1977/1. ford.: Boga Tamás László: *A vízépítés fejlődése Romániában.* Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár XXVI.8. Nemzetközi együttműködés – Románia.
- Nagyváradai Kultúrmérnöki Hivatal iratai. Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár (1887-1943) VI.22.
- Orosz Ferenc (1933): Compasul Clujului/ Kolozsvári Tájékoztató és Címtár. Erdélyi Kárpát- Egysület, Kolozsvár.
- Országos Vízépítési Igazgatóság. Általános iratok Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár II.1.b.
- Pál-Antal Sándor (2013): Marosvásárhely vízművesítése a 20. század elején. *Marosvásárhely történetéből* 3. Mentor, Marosvásárhely.
- Polgár László (1986): A magyar–román vízügyi együttműködés hat évtizede. Magyar vízgazdálkodás, 1986. évi 6. szám, 12-13. o.
- Sárándi Tamás (2016): Fejezetek az észak-erdélyi katonai közigazgatás történetéből. *Levezényelt visszacsatolás: a magyar katonai közigazgatás Észak-Erdélyben.* Pro-Print, Csíkszereda. 65-86. o.
- Sebestyén Elemér–Sabó Péter (2008): Magyar katonai közigazgatás Észak-Erdélyben és a Székelyföldön 1940 őszén. *Századok*, 2008. évi 6. szám, 1383–1420. o.

Székely Nép (1921): A „Világosság- Szövetkezetéről”. 1921. évi 40. szám.

Szlávik Lajos (1977): Románia. VIZDOK, Vizgazdálkodási Tájékoztató. Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár XXXII.15.c. OVH Tanulmánytár 3631 tsz.

Tomka Emil et al. (1929): A magyar vízimunkálatok története 1867–1927. Magyar Földművelésügyi Minisztérium, Budapest.

Tőry Kálmán (1940): Min. tan. vízügyi műszaki előadó (füzet). Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár XIV. 4. Tőry Kálmán iratai.

Trummer Árpád–Lászlóffy Woldemár szerk. (1940): A kulturmérnöki intézmény hat évtizede 1879–1929. M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium, Budapest.

Ursziny Pál (1942): Műszaki vélemény. A Sebes Körösbe beépítve levő különböző célú duzzasztó gátak káros hatásáról és azok eltávolításának módjáról és lehetőségeiről. Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár II.3. Vízierőügyi Hivatal iratai Nagyvárad környéki vízierőtelepek.

Vízrajzi Évkönyv 47. 1940 (1941). Vízrajzi Intézet, Budapest.

Internetes hivatkozás:

http://www.inhqa.ro/scurt_istoric